

Оригиналан научни рад
Примљен: 18. септембар 2019.
Прихваћен: 12. новембра 2019.

316.654:341.311(497.1)"1999"](470)"1992/2004"
316.654:327.5(470:1-662NATO)"1992/2004"
COBISS.SR-ID 283790604

Др Георги Енгелхардт, научни сарадник
Институт за славистику Руске академије наука
Москва (Руска Федерација)
E-mail: georgi.engelhardt@gmail.com

АГРЕСИЈА НАТО-А НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ КАО ПРЕЛОМНА ТАЧКА ЗА ОДНОС РУСКОГ ДРУШТВА ПРЕМА ЗАПАДУ*

АПСТРАКТ: На основу анализе 15 истраживања јавног мњења становника Руске Федерације о ратовима у бившој Југославији у периоду 1992–2004, а посебно о односу према агресији НАТО-а против СР Југославије у марту – априлу 1999, у чланку је показано да је у првој половини деведесетих година руско друштво поново открило традиционалну симпатију према Србима (од 7,5% подршке почетком 1993, до 31% средином 1995%). Види се, такође, и да је пораст просрпских осећања (као пример наводи се и најранија пронађена изјава В. Путина о агресији НАТО-а из априла 1999) био пропраћен нарастањем антиамериканизма и одбојности према НАТО-у. Одлучујући утицај на формирање антиамеричких ставова у руском друштву и елити имала је агресија НАТО-а на СР Југославију 1999. године, која је дугорочно постала фундамент тих осећања и створила општеприхваћену перцепцију те агресије као крајње неморалног чина. У смислу политичких емоција руско друштво и руска елита деле виђење догађаја у екслугославији потпуно различито од западног мејнстрима,

што је довело до једног ширег осећаја недовољне подршке Србији као једног од симбола кризе и слабости Русије деведесетих година.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Агресија НАТО-а на СРЈ 1999, босански рат 1992–1995, руско-српски односи, јавно мњење у Русији, антиамериканизам, антизападни сентимент

Агресија НАТО-а на СРЈ и Србију 1999. године дубоко је утицала на руско јавно мњење како у односу према Србима и Србији, тако, и нарочито, у односу према Западу и САД. Та агресија нанела је суштински трајну штету угледу Запада, и пре свега САД, у руском друштву и посебно у руској елити. Година 1999. поставила је морални темељ за суштински заокрет Руске Федерације ка самосталној спољној политици.

Сама чињеница да је група најмоћнијих и најбогатијих земаља планете напала једну малу, али и европску земљу, слике бомбардовања европских градова на почетку трећег миленијума, огромна несразмера војних потенцијала сукобљених страна – све је то урезало дубоки траг у руском јавном мњењу.

Наведене чињенице анализираћемо на основу података испитивања јавног мњења из периода од 1992. до почетка двехиљадитих година. Основни корпус података чине истраживања две познате институције: ВЦИОМ (Всероссийский центр изучения общественного мнения – Сврбуски центар за истраживање јавног мњења) и ФОМ (Фонд „Общественное мнение” – Фондација „Јавно мњење”), као и поједини подаци које је сакупио ИСПИ РАН (Институт за друштвено-политичка истраживања Руске академије наука). На почетку треба истаћи да су од деведесетих година прве две наведене институције подржавале тадашњи спољнополитички курс председника Бориса Јељцина и његове администрације за сарадњу са Западом, што се јасно може видети како из њихове интерпретације података, тако и из препорука политичком руководству.

Анализа њихових података из периода који је претходио агресији НАТО-а показује стални тренд пораста познавања ситуације у бившој Југославији, који је био пропраћен порастом симпатија према Србима.

Како се распад Југославије одвијао готово истовремено са колапсом СССР-а, не чуди што су становници новонастале Руске

Федерације били углавном преокупирани очајничком борбом за сопствену егзистенцију, те су врло слабо пратили дешавања изван сопствене земље, а поготово изван „бившег Совјетског Савеза”. Додатну пометњу створила је и појава „Срба”, „Хрвата”; „Словенаца” и „Муслимана”, непознатих просечном свету, уместо до тада сасвим познатих „Југословена”. Према подацима ИСПИ РАН средином 1993. чак 92% анкетираних није имало профилисану симпатију према некој од сукобљених страна (63% њих саучествовало је са „свима”, 21% „нису могли одговорити” док се 7% изјаснило као „равнодушни”).¹ Али и у таквој општој пометњи Срби су имали изразито већу подршку од својих противника: 7% наспрам 0,5% за Хрвате и 0,5% за Муслимане, према истом извору из јуна 1993. године. Током босанског (и крајишког) рата тај ниво подршке био је у сталном порасту – 21% испитаника у априлу 1994. сматрало је да Русија треба да подржи босанске Србе због НАТО удара по њиховим положајима², уочи пада РСК и ваздушне кампање НАТО-а једино против РС, од „свих страна у босанском сукобу” 31% (чак 35% мушкараца) имало је „више симпатија” за Србе наспрам 2% за Хрвате и Муслимане.³ Наведени тренд био је праћен и израженим опадањем недефинисаног „саучествовања са свима” – са 63% у јуну 1993, на 55% у мају 1994. те 14% у јулу 1995. године.⁴

Еволуција става јавног мњења готово да је пратила пораст употребе силе од стране НАТО-а против Срба у РС и РСК. Према априлском истраживању ВЦИОМ-а 1994. против ваздушних удара

* Чланак за основу има реферат који је аутор изнео на међународном научном скупу „Одбрана од НАТО агресије – 20 година после” у организацији Универзитета одбране Министарства одбране Републике Србије у Београду, 10. јуна 2019. године.

¹ Георгий Н. Энгельгардт, „Югославский кризис в российском общественном мнении”, *Procesi demokratizacije u zemljama tranzicije: zbornik radova sa međunarodnog skupa održanog u Ulan Udeu i Moskvi 5–8 jula 1999* (Beograd: Institut društvenih nauka, 2000), 194.

² Светлана Мигдисова, Елена Петренко, Татьяна Захарова, Анна Воронцова, Дмитрий Чубуков, „Полтора года назад менее четверти опрошенных считали, что Россия должна поддержать сербов, если НАТО начнет бомбить их позиции”. URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of19953604> (15.9.1995)

³ Всероссийский опрос ВЦИОМ 30 июля 1995 г. URL: [https://wciom.ru/zh/print_q.php?s_id=494&q_id=36420&date=\(30.7.1995\)](https://wciom.ru/zh/print_q.php?s_id=494&q_id=36420&date=(30.7.1995))

⁴ Всероссийский опрос ВЦИОМ 30 июля 1995 г...

НАТО-а је било 48% испитаника, док их је само 8% њих подржавало.⁵

Током косовске кризе и агресије НАТО-а ови трендови само су још више дошли до изражаја, што је пре свега било проузроковано размерама операције и њеним трајањем. За разлику од појединачних ваздушних напада на пажљиво одабране војне циљеве 1994. и интензивне али кратке кампање августа-септембра 1995. против РС, бомбардовање 1999. трајало је 78 дана и интензитетом далеко превазишло претходне кампање. Истовремено, оно је било много присутније и у руским медијима.⁶

Према шефици информативног одсека ВЦИОМ Л. Косовој, бомбардовање Србије доживљено у Русији је као „директни изазов, губитак последњих ознака велике силе. Србија се поистовећавала са Русијом – НАТО и САД „тима нама показују да су они а не ми сила“. Уз то се 94% испитаника изјаснило против бомбардовања.

По оцени Л. Козлова „становништво Русије је показало спремност неவிђену у протеклим годинама на протест због политике НАТО-а на Балкану. Већ 24. марта грађани су протестовали испред амбасаде САД у Москви. Протест су организовали навијачи фудбалских клубова и представници десничарских група. Број учесника скупа испред америчке амбасаде износио је око 10.000 људи. Људи су скандирали антиамеричке пароле и гађали зграду каменицама, флашама и јајима. Врхунац акције је био у пуцању на зграду амбасаде, срећом без људских жртава. Протестни скупови одржавали су се широм Русије, од Санкт Петербурга до Владивостока, посебно у градовима у којима су постојали амерички конзулати. Треба истаћи ову географску раширеност протеста становништва Русије, насупрот реакцијама на завршну фазу босанског рата.⁷

Осуда агресије НАТО-а није била ограничена на поједине социјалне групе. Према часопису „Огоњок“ протест код америчке амбасаде подржавали су и грађани из својих аутомобила:

⁵ С. Мигдисова, Е. Петренко, Т. Захарова, А. Воронцова, Д. Чубуков, „Полтора года назад менее...”

⁶ Опширније: Леонид Е. Козлов, *Общественное мнение и государственная политика России относительно югославского кризиса: 1991-1999 гг* (Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2005), 153.

⁷ Леонид Е. Козлов, *Общественное мнение и государственная политика России...*, 121.

„Интересантно је да су трубили не само већ престарели 'москвичи' него и власници елегантних 'мерцедес-ципова'”⁸.

Н. Бондарев наводи да је протест забринуо и поделио политичку елиту. Подржали су га премијер Јевгениј Примаков и градоначелник Москве Јуриј Лужков, који су сматрали да не треба растеравати демонстранте, већ их само контролисати да не крше норме цивилизованог понашања.

Протест код амбасаде САД трајао је до 26. марта. Наредног дана протест је организовала Комунистичка странка Руске Федерације (КПРФ) Г. Зјуганова, а 28. марта по згради је испалио пројектил из ручног бацача московски вајар А. Сусликов, чиме је стављена тачка на ову акцију.⁹

Симпатије према САД нагло су опале – са 70% „сасвим позитивног” и „углавном позитивног” става у децембру 1998, на неких 32% у мају 1999¹⁰ (према априлском истраживању ФОМ-а „позитивни ставови су раније чинили” 57%, а „сада” – 14%, уз 72% негативних ставова¹¹).

Подаци ФОМ показују сличну пропорцију: 92% наспрам 2% били су против бомбардовања крајем марта 1999. године.¹² Чак 63% испитаника сматрало је да је НАТО главни кривац за сукоб, наспрам 6% присталица одговорности СРЈ и 13% са ставом „и једни и други”¹³. Између 70 и 73% испитаника сматрало је агресију НАТО-а претњом за безбедност Русије, док је свега 19% имало супротан став.¹⁴ Интересантно да су сами социолози ФОМ-а позивали на

⁸ Александр Никонов, „Мимо этого посольства я без шуток не хожу”, *Огонек*, 5 април 1999.

⁹ Никита В. Бондарев, *Военная операция НАТО против Югославии и Москва*. ИА Регнум, [/https://regnum.ru/news/polit/2601894.html](https://regnum.ru/news/polit/2601894.html) (30 марта 2019)

¹⁰ Лариса Б. Косова. *Балканы и Чечня: испытание чувств*. URL: <http://www.prof.msu.ru/publ/balk/014.htm>

¹¹ Анна Петрова, Анатолий Черняков, Светлана Климова, Екатерина Ядова, *Сегодняшнее отношение россиян к США*.

URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of19991503> (15.4.1999 [отчет])

¹² Объединенные силы НАТО 24 марта начали бомбардировку Югославии. Если вы знаете, слышали об этом, то как вы относитесь к этому решению стран НАТО – одобряете или не одобряете? URL: <http://bd.fom.ru/report/map/t904101> (31.3.1999)

¹³ Какая из сторон, по вашему мнению, больше виновна в возникшем конфликте между Югославией и НАТО?

URL: <http://bd.fom.ru/report/map/t904202> (7.4.1999 [отчет])

¹⁴ Одни политики считают, что военная акция НАТО в Югославии является прямой угрозой для безопасности России. По мнению других, эти действия НАТО

узбуну захтевајући од власти одлучнију пропагандну акцију ради спречавања „погрешних погледа” грађана: „Објективније приказивање логике актера балканског сукоба је од круцијалног значаја за власти Русије... Нигде се не говори о оправдавању корака НАТО-а етничким чишћењем на Косову нити о 'подели одговорности' између сукобљених страна. ... Без истицања оправданости основног циља НАТО-а – заустављања етничког чишћења на Косову – већина држављана Русије може схватити сваку компромисну иницијативу власти... као помагање агресору”¹⁵. „Иако је готово сваки други становник Русије упознат са аргументима НАТО-а, ти ставови немају подршке: само 3% испитаника су их навели као разлог војне акције на Балкану”¹⁶.

Почетком маја 1999. године 59% испитаника сматрало да Русија треба да игнорише захтев НАТО-а о обустављању испоруке нафте у СРЈ, наспрам 19%, а 41% наспрам 31% да Београд не би требало да прихвати размештање мировњака НАТО-а на Космету ради престанка бомбардовања.¹⁷ И тада су експерти ФОМ били забринуте јер „апсолутна већина испитаника и данас сматра да је управо Алијанса главни кривац за рат а не С. Милошевић”.¹⁸

Карактеристичан детаљ је најранија позната изјава на тему Југославије будућег председника Русије Владимира Путина. Пре пролећа 1999. године тадашњи директор Федералне службе безбедности по својој функцији није се бавио спољнополитичком проблематиком, до постављања на дужност секретара Савета безбедности Руске Федерације 29 марта 1999. године. У свом одговору амбасадору СРЈ у Москви Бориславу Милошевићу на честитку упућену поводом именовања на нову функцију Путин је писао: „у овом тешком тренутку желим да изразим солидарност са народом Југославије. Русија је одлучно и отворено поставила у

не угрожают безопасности России. С какой точкой зрения вы согласны - с первой или второй? URL: <http://bd.fom.ru/report/map/t904401> (21.4.1999[отчет])

¹⁵ Григорий Л. Кертман, „Балканский кризис: немотивированная агрессия НАТО? URL: <http://bd.fom.ru/report/map/o904402> (21.4.1999 [отчет])

¹⁶ Анна Петрова, Анатолий Черняков, Светлана Климова, Екатерина Ядова, *Почему НАТО бомбит Югославию?* URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of19991703> (30.4.1999 [отчет])

¹⁷ Анна Петрова, Анатолий Черняков, Светлана Климова, Екатерина Ядова, *Россияне – против уступок НАТО* URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of19991902> (14.5.1999 [отчет])

¹⁸ Исто.

Савету безбедности УН [питање. – зап. Г. Е.] о неодложном прекиду агресије против Југославије. Потребно је урадити све да се заустави крвопролиће и пронаћи политички излаз из настале ситуације. Савет безбедности Русије даће максимални допринос решавању овог проблема”¹⁹. Чак и у овом врло суздржаном тексту однос будућег шефа руске државе према акцији НАТО-а био је изнет сасвим једноставно.

Април и мај 1999. године у Москви били су обележени интензивним интерним сукобом присталица председника Јељцина са присталицама председника владе Јевгенија Примакова и градоначелника Јурија Лужкова. Тај сукоб је окончан оставком премијера 12. маја 1999. године и тежњом председничких структура за сузбијањем антизападног таласа широм земље, те за поправљањем односа са Западом кроз посредничку мисију експремијера (1992–1998) Виктора Черномирдина.²⁰

Уз све негативне последице ангажовања бившег премијера, завршна фаза агресије НАТО-а била је за руску јавност обележена такозваним „Походом на Приштину” одреда из састава руске мировне бригаде у БиХ.²¹ У том тренутку унутар земље овај потез војске добио је велику популарност и био схваћен као дуго очекивана помоћ напаћеној српској браћи. Иако треба бити опрезан и направити разлику између јавне перцепције ове операције и њеног стварног учинка,²² уз сву његову ограниченост, симпатије руских војника су јасно биле на страни Срба.

Није случајно управо овај поход, заједно са одлучним отпором новој најезди побуњених екстремиста на Дагестан, који је представљао увод друге кампање у Чеченији (1999–2002), постао симбол нове ере у руској политици, те симбол почетка препорода руске армије и поправљања раније посрнулог угледа државе и

¹⁹ АВП РФ Ф. Ф.144 оп.60, д.6, п.142 Л.31 Телеграм директора Федералне службе безбедности Руске Федерације и секретара Савета безбедности Руске Федерације В. Путина Изванредном и опуномоћеном амбасадору Савезне Републике Југославије у Москви Б. Милошевићу. 7. април 1999. НР А21.

²⁰ Детаљније видети: Виктор С. Черномирдин, *Вызов*, 2-е, испр. и доп. (Москва: Московский писатель, 2003).

²¹ Леонид В Иващов, „Бросок на Приштину”, *Наш современник*, № 10, 2005// <http://www.nash-sovremennik.ru/p.php?id=9&n=10&y=2005>

²² Опширније мемоаре учесника операције видети у: Александр Лобанцев, *Косово 99* (Москва: Самиздат. 2009)
URL: http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2013/04/лоб_1.pdf

војске. Иако је балканска проблематика за Москву на неколико година пала у сенку борби са међународним тероризмом и његовима пипцима на Северном Кавказу, ипак су основни утисци и поуке из агресије 1999. остали дубоко урезани у свест руског друштва и руске елите.

Пола године након агресије НАТО-а 43% испитаника сматрало је да Русији није потребно учлањење у Аљансу, наспрам 30% који су били за,²³ а 56% њих сматрало ју је „агресивним војним блоком“, док је свега 17% видело у НАТО-у „одбрамбени савез“.²⁴

Чак и на врхунцу сарадње Руске Федерације са Западом, непосредно након 11. септембра 50% испитаника сматрало је НАТО „агресивним војним савезом“ (наспрам 26%, који су у њему гледали „одбрамбени војни савез“), за 57% његово ширење на Исток је било директна претња безбедности Русије (19% делило је обрнути став). Социолози су разлог за то видели у „одјеку бомбардовања Југославије, које Руси још нису заборавили“²⁵ и констатовали да НАТО уопштено има негативну конотацију у руском јавном мњењу – „изазива гађење“, док се само 2% људи односи позитивно према Алијанси.²⁶ Слични су били и резултати каснијих истраживања – 54 према 24% у мају 2002,²⁷ док се крајем исте године постотак присталица погледа да је НАТО агресивни савез спустио на 48%, претњом за безбедност Русије сматрало га је 52% (али се удео позитивних ставова према пакту попео на 31%). У априлу 2004. негативан став према новим формама сарадње са НАТО-ом имало је 49% испитаника (позитиван – 27%), 48% наспрам 23% сматрало је улазак Русије у пакт непожељним, 52% испитаника сматрало је да је проширивање Алијансе на

²³ На ваш взгляд вступление России в НАТО желательно или нежелательно?
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/tm000837>

²⁴ Как вы считаете, НАТО - это агрессивный или оборонительный блок?
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/tm000834> (13.3.2000 [отчет])

²⁵ Россия и НАТО?
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/dd013832> (11.10.2001 [отчет])

²⁶ Анна Петрова, НАТО - „что-то неприятное для души“
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of013703> (4.10.2001 [отчет])

²⁷ Россия и НАТО
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/dd021827> (9.5.2002 [отчет])

источноевропске земље (Естонија, Латвија; Летонија, Словачка, Словенија, Румунија, Бугарска) претња по Русију.²⁸

Закључак

Анализа руских истраживања јавног мњења у периоду 1992–2004. показује да су у периоду распада социјалистичких федерација, врло неповољном по Русе и Србе, те грађанских ратова и агресије НАТО-а на СРЈ, у Русији поново откривене традиционалне симпатије према Србима. Чак и насупрот званичној политици, пре свега оној пре 1996. године.

Нарастање просрпских симпатија било је праћено паралелним нарастањем антиамериканизма и негативног става према НАТО-у.

Одлучујући утицај на формирање антиамеричких ставова у руском друштву и елити имала је агресија на СР Југославију 1999. године, која је дугорочно постала темељ тих осећања и створила општеприхваћену перцепцију ове агресије као крајње неморалног чина. У смислу политичких емоција руско друштво и руска елита деле виђење догађаја у экс-Југославији потпуно различито од западног мејнстрима. Узрок тога је у једном широко распрострањеном осећају недовољне подршке Србији, као једном од симбола кризе и слабости Русије деведесетих година.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

АВП РФ – Архив внешней политики Российской Федерации
(Архив спољне политике Руске Федерације)

Литература:

Бондарев, Никита В. *Военная операция НАТО против Югославии и Москва*, ИА Регнум, 30 марта 2019
[//https://regnum.ru/news/polit/2601894.html](https://regnum.ru/news/polit/2601894.html)

²⁸ Расширение НАТО
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/dd041508> (15.4.2004 [отчет])

Иващов Леонид В. „Бросок на Приштину”, *Наш современник*, № 10, 2005 // <http://www.nash-sovremennik.ru/p.php?id=9&n=10&y=2005>

Козлов Леонид Е. *Общественное мнение и государственная политика России относительно югославского кризиса: 1991-1999 гг.* Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2005.

Косова, Лариса, Б. „Балканы и Чечня: испытание чувств” у *Миропорядок после Балканского кризиса: Новые реальности меняющегося мир.* Материалы конференции 1 – 2 ноября 1999, Гл. ред. А. Кулик, 197–207; Москва: Добросвет, 2000.
URL: <http://www.prof.msu.ru/publ/balk/014.htm>

Лобанцев Александр С. *Косово 99.* Москва: Самиздат. 2009. URL: http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2013/04/лоб_1.pdf

Мигдисова, Светлана, Петренко, Елена, Захарова, Татьяна., Воронцова, Анна, Чубуков, Дмитрий. „Полтора года назад менее четверти опрошенных считали, что Россия должна поддерживать сербов, если НАТО начнет бомбить их позиции”.
URL: <http://bd.fom.ru/report/map/of19953604> (15.9.1995)

Черномырдин, Виктор, С. *Вызов*, 2-е, испр. и доп. Москва: *Московский писатель*, 2003.

Энгельгардт Георгий, Н, „Югославский кризис в российском общественном мнении”, у: *Procesi demokratizacije u zemljama tranzicije: zbornik radova sa međunarodnog skupa održanog u Ulan Udeu i Moskvi 5–8 jula 1999.* Beograd: Institut društvenih nauka, 2000.

Dr. Georgi Engelhardt, Research Fellow
Institute of Slavic Studies, Russian Academy of Sciences
Moscow, Russian Federation
E-mail: georgi.engelhardt@gmail.com

NATO'S AGGRESSION ON FR YUGOSLAVIA AS A CRUCIAL ELEMENT IN RUSSIAN PUBLIC OPINION'S ATTITUDE TOWARDS THE WEST

(Summary)

Analysis of results of fifteen 1992-2004 public opinion polls (1 – ISPI RAN, 2 – VCIOM, 12 - FOM) in the Russian Federation on the attitude towards wars in the former Yugoslavia with an emphasis on the 1999 NATO attack on Yugoslavia shows that by the mid-1990s the traditional pro-Serb sympathies had been revived in Russian society (it rose from 7,5 per cent in early 1993 to 31 per cent in mid-1995). The earliest known text by Vladimir Putin on Yugoslav issues (April 1999) is an example of this attitude. This trend was followed by an increase in anti-American and anti-NATO sentiment. NATO aggression on the FR Yugoslavia in 1999 had the critical impact on the formation of anti-American perceptions in Russian society and among elites. In the long term, it became the base of such views due to the generally shared attitude towards it as an utterly immoral action. Therefore, Russian society and the Russian elite significantly differ from the Western mainstream approach towards the crisis in the former Yugoslavia, and thus the insufficient support of Serbia has been widely perceived as one of symbols of Russia's crisis and weakness of the 1990s.

KEYWORDS: *NATO's aggression on Yugoslavia 1999, Bosnian War 1992 – 1995, Russian-Serb relations, Russian public opinion, Anti-Americanism in Russia, Anti-Western sentiments*